

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

41

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1954

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
A. van der Wiel, Ede; Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Lange Voorhout 50, 's-Gravenhage.

MUNTEN ALS NIEUWJAARSPENNINGEN GESLAGEN

door

A. VAN DER WIEL

De Gelderse muntmeester J. Cramer liet in 1756 nieuwjaarspenningen in goud en zilver slaan, die geen waarde aanduiding droegen, maar die overigens geheel het uiterlijk van kwart guldens hadden. Dit voorbeeld is in 1758 en 1759 door de muntmeesters van Holland, West-Friesland en Utrecht, alsmede door Cramers opvolger in Gelderland, C. Ch. Novisadi, nagevolgd.

Er is over de aanmunting van deze nieuwjaarspenningen destijds veel te doen geweest. De overeenkomst van deze penningen met de in 1692 in Holland geslagen kwart guldens was zo groot, dat deze zilveren stukken algemeen als kwart guldens werden aangenomen en uitgegeven en hiertegen bestonden verschillende bezwaren. Eerstens waren deze nieuwjaarspenningen geen wettige munten, maar bovendien hadden de verschillende muntmeesters deze penningen op sterk uiteenlopend gehalte en gewicht geslagen en hadden zij niet de zilverwaarde, die kwart guldens behoorden te hebben. Juist dit verschillend gehalte en gewicht waren de reden, dat het college van Raden en Generaal-Meesteren (R. en G. M.) van de Munt dit nog al hoog opnam. Er volgde een uitgebreide correspondentie tussen dit college en de muntmeesters en vervolgens met de Staten-Generaal, wat ten slotte leidde tot de resolutie van de Staten-Generaal van 10 December 1760, waarbij bepaald werd, dat het de muntmeesters bleef toegestaan ter gelegenheid van het nieuwe jaar zilveren of gouden afslagen van koperen munten of gouden afslagen van zilveren munten te maken, maar dat het uitdrukkelijk verboden werd penningen te slaan, die het uiterlijk van wettige munten hadden ¹).

Als wij dit weten, rijst dadelijk de vraag sinds wanneer voor dit speciale doel gouden en zilveren afslagen van bestaande munten zijn aangemaakt. Op deze vraag kan ik echter, ondanks vele nasporingen, geen positief antwoord geven. Het oudste stuk, dat ik gevonden heb, waarin over nieuwjaarspenningen gesproken wordt, is een brief van de Zeeuwse muntmeester P. Kappeijne aan het college van R. en G. M. van 26 December 1718 als antwoord op de aan hem gestelde vraag.

waarom hij aan zijn ambtgenoot te Dordrecht een model voor een kwart guldenstuk gevraagd heeft. In deze brief zegt de Zeeuwse muntmeester, dat hij dit alleen gedaan heeft om enkele nieuwjaarspenningen te kunnen slaan. Deze kwart guldens en ook halve guldens zijn inderdaad door hem geslagen met het jaartal 1719. Zij zijn thans uiteraard zeldzaam: de kwart gulden is aanwezig in het Koninklijk Penningkabinet en in de collectie Lopez Suasso (Stedelijk Museum, Amsterdam), de halve gulden in het Kon. Penningkabinet en in de verzameling van het Zeeuws Genootschap te Middelburg²).

Zo weten we dus zeker, dat het gebruik om nieuwjaarspenningen te slaan in 1718 reeds bestond, maar ook uit de 17e eeuw kennen we vele zilveren en gouden afslagen van duiten (West-Friesland 1627, '45, '53, '58, '60, '63, Zeeland 1626, '63, '70, '81, '89 '90, Gelderland 1690, '91, '92, Friesland 1617, '20, '75, '81, '90, Overijssel 1628, Groningen en Ommelanden 1674, '75, '76, '77, Stad Utrecht 1657, '59, '63, '71, '77, '81, '87, '90, '91 en Zutphen 1687); zeer waarschijnlijk zijn vele hiervan reeds als nieuwjaarspenning bedoeld geweest. Behalve deze gouden en zilveren afslagen van duiten zijn ook gouden afslagen van zilveren munten uit de 17e eeuw bekend, die mogelijk eveneens als nieuwjaarspenningen hebben dienst gedaan. Voor de schellingen (Holland 1671, '72, '73, '74, '84, West-Friesland 1674, '82, Zeeland 1681, '84, Friesland 1682, Groningen en Ommelanden 1679, Zwolle 1687, Nijmegen 1686) lijkt dit — gezien wat in de 18e eeuw volgde — zelfs zeer waarschijnlijk. Ook uit vroegere eeuwen zijn gouden afslagen van zilveren munten bekend. Deze werden — ook nog in de 17e eeuw — gewoonlijk vervaardigd als een nieuwe muntsoort werd ingevoerd en schijnen als vereringspenning voor de muntheer of andere autoriteiten geslagen te zijn³).

Er zijn ook wel eens gouden vereringspenningen geslagen, die slechts het voorkomen van munten hadden, zoals de z.g. dubbele rozenobels of gouden souverainen en de grote gouden realen, die de Kamper muntmeester H. Wijntgens krachtens zijn instructie van 1589 geslagen heeft⁴).

Een geheel afzonderlijke plaats nemen de grote gouden munten in, die in Zeeland in de jaren 1666, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1689 en 1714 geslagen zijn in de vorm van de zilveren schellingen, daalders, rijksdaalders, dubbele daalders en ducatonen. Dit zijn geen eigenlijke afslagen van zilveren munten, omdat in de stempels de woorden MO. ARG. zijn vervangen door MO. AV en voorzover er een waarde aanduiding op voorkwam, deze ook gewijzigd is (30 g.

i.p.v. 30 st.). Deze munten komen in de muntmeestersrekeningen niet voor. Het is mogelijk, dat ook zij als nieuwjaarspenningen bedoeld waren.

Terwijl het dus onzeker is, welke gouden afslagen van zilveren munten uit de 17e eeuw reeds als nieuwjaarspenningen bedoeld waren, geeft de 18e eeuw een veel duidelijker beeld. In deze eeuw zijn niet alleen gouden en zilveren afslagen van duiten en gouden afslagen van zilveren munten als nieuwjaarspenning geslagen, maar ook gangbare munten en zelfs fictieve munten, die we hier achtereenvolgens zullen bespreken.

I. *Gouden en zilveren afslagen*

Sinds 1724 zijn in Holland vrijwel jaarlijks gouden afslagen van stuivers, sinds 1723 gouden afslagen van dubbele stuivers en sinds 1722 gouden afslagen van sloopjes-schellingen gemaakt, terwijl de regelmatige aanmuntning van zilveren en gouden afslagen van duiten in 1739 aanving. Deze regelmatige aanmuntning loopt voor de duiten tot 1763 en voor de enkele en dubbele stuivers tot 1768, maar is voor de sloopjes-schellingen, die blijkbaar het meest in trek waren, voortgezet tot 1793, hoewel er na 1763 geen schellingen voor de gewone circulatie geslagen zijn.

In Utrecht loopt de regelmatige aanmuntning van zilveren en gouden afslagen van duiten van 1739 tot 1794 en die van gouden afslagen van stuivers van 1738 tot 1764 en van 1778 tot 1789. Gouden afslagen van dubbele stuivers en van sloopjes-schellingen zijn er minder geslagen.

In beide gewesten zijn ook vrij regelmatig zilveren en gouden afslagen van hele en halve V.O.C. duiten als nieuwjaarspenningen aangemaakt. Proefslagen voor koloniale munten zijn dit zeker niet.

In de overige gewesten heeft de aanmaak van deze nieuwjaarspenningen, behalve dan voor Gelderland in de jaren 1752-1762 en 1785-1792, slechts incidenteel plaats gevonden.

Voorts zijn gouden afslagen bekend van halve guldens en guldens: halve guldens van Holland, Utrecht, West-Friesland en Gelderland; guldens van Holland, Utrecht, Zeeland en Gelderland.

Deze halve guldens en guldens zijn dikwijls zonder waarde aanduiding geslagen, wat voor nieuwjaarspenningen zeker de voorkeur verdiende.

In Zeeland zijn in plaats van gouden afslagen van schellingen en halve guldens gouden afslagen van $\frac{1}{8}$ en $\frac{1}{4}$ rijksdaalders als nieuwjaarspenningen geslagen.

Er zijn ook wel eens gouden afslagen van grotere munten (rijksdaalder en ducaton) gemaakt, doch deze werden gewoonlijk voor een bijzondere gelegenheid geslagen en behoren dus niet tot de nieuwjaarspenningen ⁵⁾.

II. *Gangbare munten*

In de eerste plaats rekenen we hiertoe de halve guldens. Volgens de muntbussen zijn slechts de volgende halve guldens geslagen: Gelderland 1694, Holland 1748, 1749 en 1751, West-Friesland 1785 t/m 1796, Utrecht 1769 t/m 1775, 1784 t/m 1796 en Friesland 1696, maar er bestaan halve guldens van Gelderland van 1694, 1751, 1759, 1760, 1762, 1764 en 1765, van Holland van 1694, 1748, 1749, 1751, 1761 en 1794, van West-Friesland van 1780, 1785, 1786, 1791 en 1796, van Zeeland van 1719, van Utrecht van 1740, 1750, 1751, 1755 t/m 1776, 1778 t/m 1796 en Friesland 1696. Als we dan nog bedenken, dat we van enkele jaren weten, welke kleine aantallen van deze halve guldens geslagen werden (Utrecht 1769: 560 stuks; 1770: 740 stuks; 1796: 696 stuks), dan zal men toch wel tot de overtuiging moeten komen, dat de halve guldens grotendeels als nieuwjaarspenningen geslagen zijn, al wordt dit alleen vermeld bij de Utrechtse halve guldens van 1755 en 1796.

Ook de scheepjes-schellingen, zo veelvuldig in goud als nieuwjaarspenning geslagen, zijn in de tweede helft der 18e eeuw in Utrecht in zilver waarschijnlijk eveneens slechts als nieuwjaarspenningen geslagen. Dit bewijzen m.i. de jaargangen 1765, 1789 en 1794, die in rekeningen niet genoemd worden, de kleine aantallen, die geslagen zijn (1784-'86: 2915 stuks; 1787-'88: 2320 stuks) en het feit, dat er volgens de rekening in 1793 345 stuks geslagen zijn, doch deze slechts voorkomen met het jaartal 1794.

Ook zijn de Utrechtse dubbele stuivers van 1790 (3317 stuks), 1791 (2412 stuks), 1792 (1960 stuks), 1796 (2110 stuks) en 1799 (4070 stuks) waarschijnlijk slechts als nieuwjaarspenningen geslagen. Zeker weten we dit alleen van de beide laatste jaargangen, die volgens de rekeningen dan ook in de maand December van de jaren 1795 en 1798 geslagen zijn.

Mogelijk zijn ook de achtste en kwart Zeeuwse rijksdaalders slechts als nieuwjaarspenningen geslagen; de kleine aantallen buspenningen van deze munten versterken dit vermoeden.

Maar hiermede is de lijst der nieuwjaarspenningen nog niet uitgeput.

We hebben bij een vroegere gelegenheid (*Jaarboek* 39 (1952), blz. 49) reeds medegedeeld, dat in het begin der 19e eeuw jaarlijks in December gouden dukaten werden geslagen met het jaartal van het komende jaar, gelijk dit eertijds ook geschiedde. Deze dukaten waren dus nieuwjaarspenningen en hun gebruik als zodanig dateert vermoedelijk van 1795, omdat na 1794 geen gouden afslagen van zilveren munten, die te voren als nieuwjaarspenningen dienst deden, meer zijn aangemaakt. Verder blijkt uit de muntbussen van de Utrechtse muntmeesters J. S. van Naamen en G. J. L. du Marchie Servaas, dat behalve de dubbele stuivers van 1796 en 1799 ook de hele en halve ducatonen van 1796 en 1798 slechts als nieuwjaarspenningen zijn geslagen. Het is zeer goed mogelijk, dat de ducatonen reeds veel eerder als nieuwjaarspenningen dienst deden, want we kennen bijv. Utrechtse ducatonen van 1759 en 1794 en vele halve ducatonen, die in de rekeningen niet genoemd worden, terwijl het geslagen aantal soms opvallend klein is (6e bus 1792 hele en halve te samen, twee halven voor een hele gerekend, 1060 stuks). Onvolledig zal deze opgave altijd blijven, omdat de muntmeesters de aanmuntning van nieuwjaarspenningen in de regel niet in de rekeningen verantwoordden. Zij beschouwden dit als een particuliere aangelegenheid en lieten deze bron van inkomsten liefst onbesproken.

III. *Fictieve munten*

Hiertoe behoren de in de aanvang van dit artikel vermelde z.g. kwart guldens, die van 1756-1759 geslagen zijn. Zij zijn merendeels in zilver geslagen, maar we kennen ook gouden stukken van 1759 van Holland, West-Friesland, Utrecht en Gelderland.

Verder behoren tot de fictieve munten nog de z.g. halve duiten, die in 1756 en 1757 in Gelderland in zilver en in 1753 in Zeeland in goud, doch nimmer in koper geslagen zijn. Halve duiten waren in Nederland sinds het einde der 16e eeuw niet meer geslagen en waren reeds lang niet meer in omloop. Wel zijn in de 18e eeuw halve duiten voor de V.O.C. geslagen, doch deze hadden in Indië een andere waarde omdat de gulden aldaar 120 duiten gold tegen 160 hier.

Ten slotte kunnen we tot de fictieve munten ook rekenen de Overijsselse duit van 1770, die bijna uitsluitend in zilver geslagen is ⁶⁾, en die — gezien de beeldenaar — veeleer een penning dan een munt is.

Ik wil dit artikel niet beëindigen, alvorens de mogelijkheid ter sprake te hebben gebracht, dat de in de 17e eeuw soms zo veelvuldig geslagen piedforts en z.g. vierkante proefslagen, vooral die van West-Friesland

en Groningen (waarvan dikwijls meer vierkante dan ronde exemplaren voorkomen) eigenlijk reeds nieuwjaarspenningen zijn, maar enig bewijs kan ik hiervoor niet aanvoeren.

Met zekerheid kunnen we slechts zeggen, dat de gouden afslagen van zilveren en koperen munten en de zilveren afslagen van koperen munten, sinds het einde der 17e eeuw geslagen, geen proefslagen zijn, maar nieuwjaarspenningen en dat in de 18e eeuw ook gangbare munten soms slechts als nieuwjaarspenningen geslagen zijn.

¹⁾ Zie: D. Groebe, *Bijdrage tot de kennis der muntzaken in de Vereenigde Nederlanden* (z. p.) 1832, bl. 58-50; ook W. J. de Voogt, *Geschiedenis van het muntwezen der Ver. Nederlanden. Deel I. Gelderland*, Amsterdam 1874, blz. 72 en L. W. A. Besier, *De muntmeesters en hun muntslag in de provinciale en stedelijke munthuizen van de Republiek der Ver. Nederlanden, enz.*, Utrecht 1890, blz. 18

²⁾ Jammer, dat mej. de Man dit niet geweten heeft, toen zij in het *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 7 (1899) het artikel over de Zeeuwse halve gulden van 1719 schreef!

³⁾ Zie het artikel van Dr. H. Enno van Gelder in het *Jaarboek* 35 (1948), blz. 101.

⁴⁾ Afgebeeld bij P. O. van der Chijs, *De munten der voormalige Heeren en Steden van Overijssel*, Haarlem 1854, pl. XIV, 1 en 3 en P. Verkade, *Muntboek*, Schiedam 1848, pl. 219, 4.

⁵⁾ Zie het artikel van M. G. A. de Man in het *Jaarboek* 12 (1925), blz. 98 en ook de veilingcatalogus J. Schulman Oct. 1921, no. 217.

⁶⁾ Verkade, Pl. 145, 7.

SUMMARY

Coins struck as New Year's medals — The author points out that the silver and copper coins struck in gold and the copper ones struck in silver are no proofs but New Year's medals.

Among the New Year's medals, struck at the minthouses in the 18th century, three groups can be distinguished:

1. Coins of small denomination struck in silver or gold (e.g. doits, stivers, double stivers and especially *scheepjesschelling*). An extensive list is given at the end of the paper.
2. Current coins (e.g. half guilders; later on, silver *scheepjesschelling*). It is impossible to give a complete list, as the coins used as New Year's medals were mostly not answered for in the mintmaster's accounts.
3. Fictitious coins (e.g. half guilders 1756-9, half doits). This practice was forbidden by the States-General in 1760.

The numerous *piedforts* and so-called square proofs of the 17th century may also have been destined for New Year's medals.

After 1795, when the striking of silver coins in gold had ceased, gold ducats were struck in December with the date of the following year to serve this same purpose: so did silver ducatoons and half ducatoons of the years 1796 and 1798.

OPGAVE DER VERMELD GEVONDEN ZILVEREN EN GOUDEN
AFSLAGEN UIT DE 18^e EEUW

Zilveren halve duiten:

Gelderland: 1756, 1757

V.O.C. Holland: 1755 t/m 1763

V.O.C. Utrecht: 1753 t/m 1758, 1760 t/m 1771, 1773, 1793, 1794

V.O.C. Gelderland: 1757

Zilveren duiten:

Holland: 1702, 1710, 1717, 1739 t/m 1763

West-Friesland: 1702, 1716, 1723, 1739, 1741, 1756, 1778, 1793

Zeeland: 1714, 1725, 1738, 1740, 1741, 1753 t/m 1755, 1758, 1759, 1761, 1765, 1768,
1769, 1776, 1787, 1788, 1790

Utrecht: 1710, 1711, 1722, 1739 t/m 1773, 1779 t/m 1794

Gelderland: 1703, 1720, 1752 t/m 1762, 1765, 1788

Overijssel: 1702, 1703, 1741, 1750, 1753, 1754, 1766 t/m 1770

Friesland: 1702, 1703, 1717, 1723, 1724

Groningen en Ommelanden: 1771

V.O.C. Holland: 1734 t/m 1736, 1742, 1744 t/m 1763

V.O.C. West-Friesland: 1731, 1736, 1746, 1752, 1756, 1781

V.O.C. Zeeland: 1732, 1753, 1777, 1788, 1792

V.O.C. Utrecht: 1742, 1753 t/m 1758, 1760 t/m 1773, 1790, 1794

V.O.C. Gelderland: 1731, 1732, 1757, 1789, 1791

Gouden halve duiten:

Zeeland: 1753

V.O.C. Holland: 1750, 1755, 1756, 1758, 1760, 1761, 1763

V.O.C. Utrecht: 1752 t/m 1754, 1756, 1758, 1760 t/m 1762, 1764, 1766, 1767, 1793

Gouden duiten:Holland: 1702, 1717, 1723, 1739 t/m 1742, 1744, 1746, 1748, 1749, 1752 t/m 1757,
1760, 1765

West-Friesland: 1702, 1727, 1739, 1741

Zeeland: 1725, 1754, 1755, 1757

Utrecht: 1739, 1740, 1744 t/m 1746, 1750 t/m 1752, 1755, 1758, 1760, 1764, 1765,
1784, 1788, 1791, 1793, 1794

Gelderland: 1755, 1759, 1761, 1762

Overijssel: 1702, 1741, 1766

Friesland: 1702, 1703, 1717

V.O.C. Holland: 1726, 1732, 1738, 1746, 1747, 1749, 1755, 1756, 1759, 1763

V.O.C. West-Friesland: 1729, 1730, 1731

V.O.C. Utrecht: 1742, 1753 t/m 1755, 1757, 1758, 1760, 1762, 1766, 1792

Gouden stuivers:Holland: 1724 t/m 1726, 1730 t/m 1734, 1736 t/m 1738, 1738 t/m 1763, 1765, 1766,
1768, 1773

West-Friesland: 1724, 1737, 1738, 1739, 1760, 1779

Zeeland: 1755

Utrecht: 1738 t/m 1752, 1754 t/m 1757, 1760, 1762 t/m 1764, 1766, 1778 t/m 1782,
1786 t/m 1789

Gelderland: 1738, 1747, 1755, 1756, 1757, 1759, 1761

Overijssel: 1738, 1739

Friesland: 1738

Groningen en Ommelanden: 1738, 1765

Gouden dubbele stuivers:Holland: 1723 t/m 1727, 1729 t/m 1732, 1734, 1736 t/m 1742, 1744 t/m 1746,
1748, t/m 1759, 1761 t/m 1763, 1766

West-Friesland: 1702, 1724

Zeeland: 1728, 1745, 1754

Utrecht: 1744, 1746, 1748 t/m 1750, 1755, 1757, 1788 t/m 1791, 1793, 1794

Gelderland: 1718, 1738, 1747, 1757

Gouden schellingen:

Holland: 1702, 1709, 1722 t/m 1727, 1729 t/m 1733, 1736 t/m 1783, 1787, 1789
t/m 1793

West-Friesland: 1705, 1725, 1726, 1729, 1741, 1746, 1752, 1768, 1774, 1779, 1792
Zeeland: 1718, 1726, 1750, 1753, 1754

Utrecht: 1700, 1725, 1739 t/m 1741, 1745, 1747 t/m 1752, 1754, 1755, 1758, 1760,
1769, 1770, 1772, 1786, 1787, 1788, 1794

Gelderland: 1705, 1718, 1785

Z.g. Gouden $\frac{1}{4}$ Guldens:

Holland, West-Friesland, Utrecht en Gelderland: 1759

Gouden $\frac{1}{2}$ Guldens:

Holland: 1734, 1748, 1749, 1752 t/m 1756, 1759, 1761

West-Friesland: 1725, 1727

Utrecht: 1724, 1739, 1740, 1755, 1760, 1763, 1773, 1783, 1784, 1787, 1790, 1792 t/m 1794

Gelderland: 1761

Gouden Guldens:

Holland: 1734, 1737, 1739, 1748, 1749, 1762

Zeeland: 1765

Utrecht: 1701, 1715, 1729, 1739, 1750, 1794

Gelderland: 1707

Gouden $\frac{1}{8}$ Rijksdaalders:

Zeeland: 1773 t/m 1775, 1779, 1780, 1784, 1787, 1790

Gouden $\frac{1}{4}$ Rijksdaalders:

Zeeland: 1775, 1776, 1778 t/m 1782, 1787

Gouden $\frac{1}{2}$ Rijksdaalders:

Zeeland: 1773, 1775